

Cuprins

Introducere	5
Cum ne construim dușmanul	9
Absolut și Relativ	29
Flacăra e frumoasă	51
În căutarea comorilor	73
Delicii fermentate	85
Embrionii afară din Paradis	95
Grupul 63, după patruzeci de ani	105
<i>Hugo, hélas!</i> Poetica excesului	131
<i>Veline</i> și tăcere	161
Astronomii imaginare	169
Câte bordeie, atâtea obicei	197
Eu sunt Edmond Dantès!	207
<i>Ulise</i> ne mai lipsea... ..	221
De ce insula nu e niciodată găsită	229
Reflecții despre WikiLeaks	255

Verri

Îmi amintesc foarte bine de acel mai 1956 în care mi-a telefonat Anceschi. Îl cunoșteam din auzite. Ce anume putea să știe el despre mine? Că de mai puțin de un an și jumătate îmi luasem licența la Torino în estetică, precum și că locuiam la Milano și frecventam poeți tineri, ca Luciano Erba și Bartolo Cattafi, că-i vedeam pe Paci și Formaggio, că publicasem câte ceva prin reviste aproape clandestine. Mi-a dat întâlnire într-un bar din centru. Voia doar să schimbăm niște idei. Tocmai iniția o revistă și nu căuta nume celebre (le avea deja), căuta să adune la un loc tineri, nu neapărat elevi ai săi, oameni diferiți, și voia ca aceștia să vorbească între ei. Îi spusese că exista un tânăr de douăzeci și patru de ani cu interese care-l puteau face și pe el curios, și venea să-l înroleze.

Mai evocam cu ani în urmă episodul acesta, în timpul serviciului funerar al lui Anceschi aici, la Archiginnasio, împreună cu Fausto Curi, și îl întrebam: „Dar dacă unuia dintre noi, astăzi, cu toate neplăcerile pe care le avem, îi spune cineva că este în oraș un tânăr care și-a dat licența la o altă universitate, ne-am duce să-l căutăm ca să-l punem să facă ceva?”. Curi îmi răspunsese: „Ne-am baricada în casă, scoțând telefonul din priză!”. Poate că nu ne-am baricada permanent, cel puțin așa sper. Însă e sigur că Anceschi nu se baricada niciodată.

Anceschi m-a introdus în tainele lui Blu Bar din Piazza Meda. Era un bar din centru, mai degrabă anonim, dar avea o săliță în spate, și în fiecare sâmbătă, pe la șase, veneau aici niște domni care se așezau și conversau despre literatură, luând un ceai sau un aperitiv: erau Montale, Gatto, Sereni, Ferrara, Dorfles, Paci, câțiva scriitori în trecere prin Milano, iar Carlo Bo domina scena cu tăcerile sale homerice. În unele seri sălița aceea te făcea să te crezi la Giubbe Rosse*.

---

* Celebră cafenea din Florența, un important reper pentru viața literară italiană la începutul secolului XX. Aici veneau să scrie personalități

Aduși prin contrabandă de Anceschi, am început să venim pe-acolo noi, cei foarte tineri. Îmi amintesc serile acelea ca pe niște ocazii epice, iar dialogul generațional nu a fost infructuos, cel puțin pentru noi. Într-un anumit fel, am contribuit la o lentă transformare a climatului; ne pasam unul altuia poeziile viitorilor Novissimi; Glauco Cambon ne dădea spre lectură dactilogramele primelor lui studii joyceene pentru revista *Aut-Aut*, Guiseppe Guglielmi ne citea versurile pe care mai apoi avea să le publice în primul număr din *Verri* și în care evoca o anumită „ea” ce aducea pe un platou de Sèvres „anifrutus ars pentru cină”. *Verri* era pe cale să publice o poezie care vorbea despre rahat, fie și cu accente arhaice.

Anceschi mă lua de braț și-mi zicea: „Eco, uită-te puțin și vezi ce se poate face pentru băiatul ăsta, Balestrini. Are talent, dar e leneș. Trebuie să-l împingi la vreo activitate, eventual la vreo editură”. Câțiva ani mai târziu, după ce s-a dezlănțuit marele vacarm al Grupului '63, Anceschi mă lua de braț și-mi zicea: „Eco, uită-te puțin și vezi ce se poate face cu Balestrini. Poate-ar trebui să-l frânăm nițel...”. Dar se vedea că se bucura de roadele semințelor semănate de el și călătorea printre generații.

Mă uit acum la cuprinsul primului număr din *Verri*, din 1956 (cu grafica austeră și filiformă a lui Michele Provinciali): poezii de Giuseppe Guglielmi și Luciano Erba, antologie de poeți americani traduși de Bizzardi, eseuri de Gorlier, Cambon, Giuliani, Barberi Squarotti, Pestalozza și apoi cei mai tineri, ca Barilli. Colaboratorii se mișcau între interesele Liniei Lombarde și cele ale viitorilor Novissimi. Poeții care se recenzau erau Dylan Thomas, Pound, Montale (dar Sanguineti, extrema avangardă post-poundiană, se ocupa de Dante, *Infernul* I-III). Însă, atenție respectuoasă pentru *Storie Ferraresi* a lui Bassani, un omagiu al lui Anceschi către Gargiulo, o scriere de Fausto Curi despre Govoni...

---

ca Giovanni Papini, Eugenio Montale, Filippo Tommaso Marinetti și tot aici a luat naștere mișcarea futuristă italiană.

Al doilea număr are un studiu al lui Montale despre Gozzano, un René Wellek despre realism (abia apăruse la editura Il Mulino traducerea *Teoriei literaturii* de Wellek și Warren), un eseu al lui Cambon despre teatrul lui Wallace Stevens. Poezii de Cattafi și Giuliani, o povestire de Lalla Romano. Luciano Erba îngrijește o antologie de noi poeți francezi, printre care figurează tânărul Yves Bonnefoy. Între altele, a apărut la Varese, tipărită de un editor din Magenta (sau poate că la Magenta, tipărită de Varese), cartea unui alt tânăr, *Laborintus*, și-i face o notiță critică Giuliani. Squarotti îi recenzează pe Leonetti și pe Zolla ca prozatori, tânărul Melandri recenzează o carte a lui Borello despre estetica existențialismului, Enzo Paci îl recenzează pe Perinetti, iar eu descopăr că am recenzat primul număr din *Le surréalisme, même*, condus de Breton.

În numărul 4, împreună cu un studiu estetic al lui Holthusen, poezii de Sereni și de Balestrini (deci două generații alături), o antologie de noi (sau aproape noi) poeți germani, Paul Celan, Höllerer, Ingeborg Bachmann. Giuliani îl recenzează pe Luigi și *Cenușile lui Gramsci* de Pasolini, Curi îl recenzează pe Bo, iar Bo îl recenzează pe Ranuccio Bianchi Bandinelli, ochiul cinematografului lui Pietro Bianchi e prezentat de un misterios A.A. Și, văzând că recenzia începe cu o mențiune a teoriilor din acei ani, „bizare și adesea respingătoare, cel mai adesea terminând rău”, și se încheie sub forma unei liste, destul de snoabe, de regizori definiți drept „încântătoare predilecții”, ei bine, aici se simte gheara debutantului încă reținut Arbasino Alberto.

În 1958 și 1959 sunt antologați tineri poeți ruși și spanioli, povestiri de Pontiggia, Buzzi, Calvino, poezii de Vollaro, Risi, Cacciatore, Pasolini, Antonio Porta care semnează încă Leo Paolazzi. Revista neoavangardei presante primește cu respect *Ghepardul* și *O viață violentă*, datorată lui Barberi Squarotti, dar deschide în 1959 discuția despre Nouveau Roman prin strădania lui Barilli și cu texte de Robbe-Grillet.

Alături de această serie de descoperiri și – de data aceasta este cazul s-o spunem – de anticipări în privința „noului care înaintază”, *Verri* aruncă priviri împlânzite către istorie și

nu diprețuiește să țină un picior în academie, cu un eseu de Teodorico Moretti Costanzi despre Plotin, în numărul 2, pe când al doilea număr din 1958 este dedicat barocului (cu eseuri de Bottari, Getto, Raimondi – însă tema e prea vastă și va fi reluată în numărul 6 din 1959). Chiar și poezii care apar ca *nuovissimi* se numesc Théodore Agrippa d'Aubigné sau Jean de Sponde, iar prozele sunt de Giordano Bruno.

Așadar, lecturi clasice despre ultimii contemporani și lecturi contemporane despre clasici, fără a ține prea bine seama de asemenea deosebiri; o privire echilibrată către frământările neoavangardei ce stă să se nască, dar și către probele unor scriitori deja consacrați; o privire asupra culturii mondiale care face din *Verri*, a cărui linie lombardă se extinde dincolo de văile elvețiene, o voioasă și continuă escapadă la Chiasso cel de arbasiniană amintire. Și, mai ales, în aceste pagini, tinerii îi recenzau pe cei de aceeași vârstă cu ei, iar cei mai în vârstă îi recenzau pe cei mai tineri sau viceversa, doar cu titlu de curiozitate, fără deosebiri de rang academic – și acesta era un fenomen important pentru vremea aceea.

Recitirea cuprinsurilor ar putea să continue, dar m-aș opri la numărul 1 din 1960, simptomatic, cu un an înainte de apariția în biblioteca revistei *Verri* a antologiei *Novissimilor*. Anceschi salută în intervenția sa din prefață cel de-al patrulea an, dă de înțeles că a venit momentul pentru a duce înaintea cercetarea și deschide o dezbatere cu voci neconcordante. Dar găzduiește, în cu totul alt relief, un *cahier de doléances* al lui Barilli, în care se încheie socotelile cu Cassola, Pasolini și Testori, un eseu de Guglielmi în care, firește, se deschide către Gadda, este salvat Calvino, dar se trage concluzia că Moravia și Pratolini se încapățânează s-o facă pe oamenii de calitate. Iar ca să parafeze, pentru viitor, hotărârea de a evita să fie lipsit de respect, un eseu al lui Arbasino se intitulează „Nepoții inginerului și Motanul din casa de Feo”.

O nouă *vis polemica* bate la porți. *Verri* dă semne, din fericire, că se dezechilibrează, Anceschi rupe punțile, evident pregătit să tragă ponoasele. Și permiteți-mi o observație personală. Începusem de câteva numere să public în *Verri* câteva pastişe la rubrica intitulată „Diario minimo” („Jurnal

minim”], texte ale mele și ale altora, alternate cu mici citate, cu fragmente curioase. Uitându-mă la primul număr din 1960, descopăr că ideea unei insule situate pe paralela 180° (devenită apoi, după douăzeci și cinci de ani, tema celui de-al treilea roman al meu) probabil că-mi zumzăia de pe-atunci prin cap, pentru că citez foarte noile versuri pe-atunci ale unui cântec de la San Remo („E miezul nopții, pentru mai toți...”) și dau titlul: *Fuse orare*. Apoi transcriu două fragmente. Primul este din *Critica facultății de judecare* a lui Kant (I, § 53):

În afară de aceasta, muzica este caracterizată de o anumită lipsă de urbanitate. Natura instrumentelor care o produc face ca sunetele ei să se răspândească mai departe decât este de dorit (în vecinătate). [...] Nu același lucru se întâmplă cu artele care vorbesc ochiului, căci, dacă nu vrem să primim impresia lor, putem întoarce privirea. Muzica se află într-o situație aproape identică cu aceea a plăcerii produse de un miros care se răspândește până departe. Cel care își scoate din buzunar batista parfumată le impune tuturor celor din preajmă mirosul, împotriva voinței lor, și îi obligă să se desfete, dacă vor să respire*.

Imediat după aceea, aproape ca și cum ar fi avertizat că nu doar anticii erau cei care vorbeau în batjocură, iată un fragment dintr-o scrisoare a lui Joyce către Frank Budgen: „Observ o ușoară ispită de a-l opune pe un anume domn Marcel Proust de pe-aici semnatarului scrisorii de față. Am citit câteva pagini ale acestuia. Nu izbutesc să văd la el vreun talent deosebit”. Hotărât, *Verri* începea să nu mai respecte pe nimeni.

Climatul

Dar nu trebuie să uităm ceea ce începea să se petreacă în celelalte arte. Nu voi vorbi despre pictorii alături de care ne-am trezit mai apoi la reuniunile Grupului 63, de la Perilli

* Immanuel Kant, *Critica facultății de judecare*, trad. rom. de Vasile Dem. Zamfirescu, Alexandru Surdu și Constantin Noica, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 223-224.

la Novelli, de la Franco Angeli la Fabio Mauri. Aș dori mai degrabă să amintesc ceea ce se petrecea în mediul muzical.

La Milano, încă din 1956, era fluierat Schönberg la Scala. La premiera lui *Passaggio*, cu muzică de Berio și text de Edoardo Sanguineti, în 1962, publicul era atât de furios, încât ca să condamne acest lucru nou și cumplit strigase: „Centru-stânga!”. Roberto Leydi, care n-a fost niciodată înrolat în Grupul 63, dar trăia peripețiile noii muzici concomitent cu redescoperirea celei din timpurile depășite, amintea că o dată, nu mai știu cu ce prilej, el și Berio fuseseră primiți cu strigătul: „Duceți-vă în Rusia!”. Din fericire, nu m-am dus deoarece, cu vântul care bătea pe-atunci, ar fi sfârșit într-un gulag. Dar pentru publicul din anii aceia noul era comunist. De unde se vede că lucrurile nu s-au schimbat atât de mult în decursul ultimilor patruzeci de ani sau că în împărăția relei-credințe domnește o lege a veșnicei reînțoarceri.

Există la RAI din Milano Studioul de Fonologie muzicală, condus de Luciano Berio și Bruno Maderna, pe unde treceau să se furlandisească cu noile lor instrumente electronice Pierre Boulez, Karlheinz Stockhausen, Henri Pousseur și alții. Pe la finele anilor '50, Luciano Berio publicase puținele numere din *Incontri musicali* [*Întâlniri muzicale*], unde s-a petrecut prima confruntare dintre teoria lui *Neue Musik* și lingvistica structurală, cu o polemică între Pousseur și Nicolas Ruwet – iar din articolele publicate în acele pagini s-a născut, în 1962, scrierea mea *Opera Aperta*. Pe de altă parte, tocmai la unele dintre seratele acelea muzicale organizate de Boulez la Paris, către sfârșitul anilor '50, l-am întâlnit pe Roland Barthes.

La Studioul de Fonologie sosise și John Cage, ale cărui partituri (la jumătatea drumului dintre arta muzicală și insultarea muzicii) fuseseră publicate în *Almanahul Bom-piani* 1962, dedicat aplicațiilor calculatoarelor electronice la arte – și apărea acolo prima poezie compusă de un computer, *Tape Mark I* de Nanni Balestrini. Cage compusese la Milano al său *Fontana Mix*, dar nimeni nu-și amintește de ce se numea așa. Cage fusese cazat într-o pensiune la o doamnă Fontana; era un bărbat foarte frumos, doamna Fontana era